



EKOLOGIYA INSON VA DUNYO NIGOXIDA

Termiz muhandislik-texnologiya instituti o'qituvchisi

Hasanov Hayitmurod Abdirashit o'g'li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti 2-kurs magistranti

Musaeva Mehriniso Xamro qizi

Annotasiya: So'nggi yillarda atrof-tabiiy muhitni muhofaza qilish masalalariga mamlakatimizda jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Butun dunyoni tashvishga, muloxazaga solayotgan diqqat e'tiborini tortayotganligi barchamizga sir emas. "Ekologik" muammolarni yechimini yechishda, O'zbekistonning o'zida bir qancha qonunlar xamda loyixalar ishlab chiqilgan Undan tashqari Atrof-tabiiy muhitimizni toza va sof saqlash masadida **"Yashil makon" umummilliy loyihasi tatbiq etildi shu bilan birga** qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini o'rnatish, iste'molchilarni muqobil energiyaga o'tkazish va energiya tejankor texnologiyalarni joriy qilish jarayoni amalga oshirilmoqda.

Tayanch so'zlar: *"Ekologik" muammolar, konstitutsiya, "Yashil makon", Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik dunyosi, hayvonot dunyosi, "yashil bog'lar", "yashil jamoat parklari", davlat qo'riqxonalar, majmua (landshaft) buyurtma qo'riqxonalar, tabiat bog'lari, davlat tabiat yodgorliklari, ayrim tabiiy ob'ektlar, muhofaza etiladigan landshaftlar, qayta tiklanuvchi energiya va boshqalar.*

Xozirgi kunda butun dunyoni tashvishga, muloxazaga solayotgan va xammaning diqqat e'tiborini tortayotgan muammolardan biri bu "Ekologik" muammolardir. Xozirgi vaqtda nafaqat butun O'zbekistonni balki yer sharidagi barcha davlatlarni xam tashvishga solmoqda. Bu "Ekologik" muammolarni yechimini yechishda va ularni bartaraf etishda barcha davlatlar o'zlarining munosib xissalarini qo'shishmoqda. Jumladan o'zimizning O'zbekistonimizda xam jadal ishlar olib borilmoqda.



Misol uchun birgina O'zbekistonning o'zida bir qancha qonunlar xamda loyixalar ishlab chiqilgan va allaqachon tasdiqlangan. Buning oddiygina isboti misolida O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan konstitutsiyasi keltirib o'tilgan; Jumladan

50-modda. Fuqarolar atrof tabiiy muhitga yehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar.

54-modda. Mulkdor mulkiga o'z xohishicha yegalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf yetadi. Mulkdan foydalanish yekologik muhitga zarar yetkazmasligi, fuqarolar, yuridik shaxslar va davlatning huquqlarini hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini buzmasligi shart.

55-modda. Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir. Kabi moddalar bilan belgilangan.

Undan tashqari xozirgi vaqtda atmosfera xavosining ifloslanishi ruxsat etilgan meyor (REM) dan oshib ketganligi va bir necha yildan beri yurtimizda atmosferaga changlar ko'tarilishi oqibatida turli xildagi kasalliklar avj olmoqda. Ushbu jarayonlarni oldini olish maqsadida yurtimizda bir qancha ishlar jadallashtirib yuborildi. Atrof-tabiiy muhitimizni toza va sof saqlash masadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 Dekabrdagi Pf-46-Son Farmoniga Asosan "Respublikada ko'kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish, daraxtlar muhofazasini yanada samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni bilan butun mamlakat miqyosida "Yashil makon" umummilliy loyihasi tatbiq etildi.

Farmon bilan davlat o'rmon fondiga kirmaydigan daraxtlar va butalar qimmatbaho navlarining kesilishiga moratoriyning amal qilishi muddatsiz davrga uzaytirildi. Bunda belgilanishicha, moratoriy davrida amaldagi cheklov va majburiyatlar bilan birga qo'shimcha ravishda huquqbuzarlarga:



- moratoriy talablarini buzganlik uchun ma'muriy jarimalar miqdori besh baravarga;
- daraxtlar va butalarni noqonuniy kesish va shikastlantirish bilan o'simlik dunyosiga yetkazilgan zarar uchun undirish summalari ikki baravarga oshirilgan holda qo'llaniladi.

Shu tariqa o'simlik dunyosini asab qolishimiz va ularni yanada ko'paytirishimiz kelajak avlodga yetkazishimiz xar birimizning insoniylik burchimiz sanaladi.

Yerning va (yoki) suv kengliklarining (akvatoriyalarning) ustuvor ekologik, ilmiy, madaniy, estetik, rekreatsiya va sanitariya-sog'lomlashtirish ahamiyatiga molik bo'lgan, xo'jalik maqsadidagi doimiy yoki vaqtincha foydalanishdan to'liq yoki qisman chiqarilgan uchastkalari muhofaza etiladigan tabiiy hududlar hisoblanadi.

Tabiiy ob'ektlar va majmualarni saqlab qolish, takror ko'paytirish va tiklash maqsadida muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda muhofaza qilish va foydalanish rejimi o'rnatiladi.

Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar biologik, landshaft rang-barangligini ta'minlash va ekologik muvozanatni saqlab turish uchun mo'ljallangan yaxlit ekologik tizimni tashkil etadi.

Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar belgilangan maqsadi va rejimiga qarab quyidagi toifalarga bo'linadi:

davlat qo'riqxonalari, majmua (landshaft) buyurtma qo'riqxonalari, tabiat bog'lari, davlat tabiat yodgorliklari, ayrim tabiiy ob'ektlar va majmualarni saqlab qolish, takror ko'paytirish va tiklash uchun mo'ljallangan hududlar, muhofaza etiladigan landshaftlar, ayrim tabiiy resurslarni boshqarish uchun mo'ljallangan hududlar.

Tabiiy ob'ektlar va majmualarni muhofaza qilishning qattiq rejimiga ega bo'lgan, tipik ekologik tizimlar, o'simliklar va hayvonlarning irsiy fondini saqlab qolish hamda o'rganish uchun mo'ljallangan, umumdavlat ahamiyatiga molik muhofaza etiladigan tabiiy hududlar davlat qo'riqxonalari hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida 6 ta davlat qo'riqxonalari mavjud:

Alohida ekologik qimmatga ega bo'lgan tabiiy ob'ektlar va majmualarni asl holatida saqlash uchun mo'ljallangan muhofaza etiladigan tabiiy hududlar majmua (landshaft)



buyurtma qo‘riqxonalari hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida 1 ta majmua (landshaft) buyurtma qo‘riqxona mavjud.

Alohida ekologik, madaniy va estetik qimmatga ega bo‘lgan tabiiy ob‘ektlar va majmualarni tabiatni muhofaza qilish yo‘nalishidagi, rekreatsiya, ilmiy va madaniy maqsadlarda saqlab qolish hamda ulardan foydalanish uchun mo‘ljallangan muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tabiat bog‘lari hisoblanadi. Tabiat bog‘lari maxsus vakolatli davlat organining taqdimnomasiga binoan tegishincha O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi yoki mahalliy davlat hokimiyati organlari qarorlari bilan davlat tabiatni muhofaza qilish muassasasi shaklida tashkil etiladigan milliy tabiat bog‘lari va mahalliy ahamiyatga molik tabiat bog‘lariga bo‘linadi. O‘zbekiston Respublikasida 5 ta davlat milliy tabiat bog‘i mavjud:

Xorazm davlat milliy tabiat bog‘i, Zomin davlat milliy tabiat bog‘i, Zarafshon davlat milliy tabiat bog‘i, Ugom-Chotqol davlat milliy tabiat bog‘i, Kitob geologik milliy tabiat bog‘i.

Noyob, o‘rnini to‘ldirib bo‘lmaydigan, ekologik, ilmiy, madaniy va estetik jihatdan qimmatli tabiiy ob‘ektlari bor muhofaza etiladigan tabiiy hududlar davlat tabiat yodgorliklari hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida 11 ta davlat tabiat yodgorliklari mavjud:

Vardanzi davlat tabiat yodgorligi, Mingbuloq davlat tabiat yodgorligi, Chust davlat tabiat yodgorligi, Yozyovon davlat tabiat yodgorligi, Yangibozor davlat tabiat yodgorligi, Varaxsha davlat tabiat yodgorligi, Paykent davlat tabiat yodgorligi, Zilxa davlat tabiat yodgorligi, Akbarobod davlat tabiat yodgorligi, Bo‘stonbuva davlat tabiat yodgorligi, Urung‘och davlat tabiat yodgorligi.

Ayrim tabiiy ob‘ektlar va majmualarni saqlab qolish, takror ko‘paytirish va tiklash uchun mo‘ljallangan muhofaza etiladigan tabiiy hududlar buyurtma qo‘riqxonalar hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida 12 ta davlat buyurtma qo‘riqxonalari mavjud



O‘simliklar va hayvonlarning ayrim turlariga zarur sharoit yaratish yo‘li bilan ularni saqlab qolish, takror ko‘paytirish va tiklash uchun mo‘ljallangan, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tabiiy pitomniklar hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida 1 ta davlat tabiiy pitomnigi mavjud:

O‘rmon fondining eroziyaga qarshi barpo etilgan o‘rmonlar, shahar o‘rmonlari, shaharlarning, boshqa aholi punktlari va sanoat markazlarining yashil mintaqalari atrofidagi o‘rmonlar, alohida qimmatli o‘rmonlar, yong‘oqzorlar, mevali daraxtzorlar, ilmiy yoki tarixiy ahamiyatga molik o‘rmonlar egallagan yerlari, shuningdek ovchilik xo‘jaliklarining o‘simlik va hayvonot dunyosidan oqilona foydalanish uchun mo‘ljallangan yer uchastkalari ayrim tabiiy resurslarni boshqarish uchun mo‘ljallangan hududlar jumlasiga kiradi. O‘zbekiston Respublikasi O‘rmon xo‘jaligining tasarrufida 71 ta o‘rmon xo‘jaligi, va 5 ta ov xo‘jaliklari mavjud.

Hududlarni barqaror iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirish maqsadida davlat biosfera rezervatlari — biologik rang-baranglikni saqlash, tabiiy ob’ektlar va majmualardan oqilona foydalanish uchun mo‘ljallangan, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tashkil etilishi mumkin. Davlat biosfera rezervatlari xalqaro biosfera rezervatlari tarmog‘iga qo‘shilishi va atrof tabiiy muhitning global monitoringida ishtirok etishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasida 2 ta biosfera rezervati mavjud:

– Quyí Amudaryo davlat biosfera rezervati, Ugom-Chotqol davlat biosfera rezervati.

Alohida ekologik, ilmiy, madaniy va estetik ahamiyatga ega bo‘lgan, o‘simliklarning noyob va qimmatli, shu jumladan manzarali turlarini saqlab qolish, takror ko‘paytirish va tabiatni muhofaza qilish, rekreatsiya, ilmiy va madaniy maqsadlarda oqilona foydalanishga mo‘ljallangan muhofaza etiladigan tabiiy hududlar milliy bog‘lardir. O‘zbekiston Respublikasida 1 ta milliy bog‘ mavjud:

– Do‘rmon milliy bog‘i



O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yilda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini va energiya tejoyvchi texnologiyalarni joriy etishni jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida Qarori chiqqan bo'lib unda quydagilar keltirilgan:

Ijtimoiy va uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish sohalarida hamda iqtisodiyot tarmoqlarida qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish, energiya samaradorligini oshirish orqali respublika hududlarida energiya taqchilligi qoplanishini ta'minlash, bu boradagi ishlarni kompleks tashkil etish hamda investorlar uchun qulay sharoitlar va rag'batlantirish mexanizmlarini joriy qilish maqsadida:

qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini o'rnatish, iste'molchilarni muqobil energiyaga o'tkazish va energiya tejamkor texnologiyalarni joriy qilish orqali 2023 yilda qo'shimcha 5 milliard kilovat-soat elektr energiyasi ishlab chiqarish va 4,8 milliard metr kub tabiiy gazni iqtisod qiladi.

2023 yil 1 apreldan boshlab umumiy quvvati 100 kVtgacha bo'lgan qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini o'rnatgan jismoniy va yuridik shaxslar ushbu qurilmalar bo'yicha mol-mulk solig'i, qurilmalar bilan band bo'lgan uchastkalar bo'yicha yer solig'i hamda yuridik shaxslar tomonidan umumiy tarmoqqa sotgan elektr energiyasi uchun olgan foydasidan hisoblanadigan foyda solig'ini to'lashdan ular foydalanishga topshirilgan paytdan e'tiboran uch yil muddatga, o'rnatilayotgan quyosh panellarining quvvatiga nisbatan 25 foizdan kam bo'lmagan quvvatga ega elektr energiyasini saqlash tizimi bilan o'rnatilgan bo'lsa — o'n yil muddatga ozod etiladi;

2023 yil 1 martdan boshlab yagona elektr energetika tizimiga ulanish uchun berilgan texnik shartlarda ko'rsatilgan quvvatdan yuqori bo'lmagan qayta tiklanuvchi energiya energiya manbalari qurilmalarini elektr tarmoqlariga ulashda qo'shimcha texnik shart olish talab etilmaydi.

Yana bir bor ta'kidlab o'tishimiz joizki muxtaram prezidentimizning olib borilayotgan isloxlari natijasida yurtimizda keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda shu



jumladan konstitutsiyamizga bir qancha o'zgartirishlar va qo'shimcha moddalar kiritilmoqda jumladan:

- Davlat fuqarolarning ekologik huquqlarini ta'minlash va atrof-muhitga zararli ta'sir ko'rsatilishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida shaharsozlik faoliyati sohasida jamoatchilik nazoratini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratadi (49-modda.)

Atrof-muhit inson salomatligi va hayotiga ta'sir qiluvchi muhim omildir. BMT ma'lumotlariga ko'ra, inson salomatligining 20-40 foizi atrof-muhit holatiga bog'liq. Qulay atrof-muhit tabiiy zaxiralar qisqarayotgani, global iqlim o'zgarishi, ekologiya va tabiat bilan bog'liq muammolar insoniyat kelajagiga tahdid solayotgan hozirgi davrda yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, ko'pgina rivojlangan davlatlarda ham ushbu muammo keng muhokama etilmoqda hamda ekologiya muhofazasiga oid yangi normalar konstitutsiyalarga kiritilmoqda.

So'nggi yillarda atrof-tabiiy muhitni muhofaza qilish masalalariga mamlakatimizda jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Zero, fuqarolarning munosib atrof tabiiy muhitga bo'lgan huquqlari ta'minlanmasdan turib fuqarolarning salomatligi va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash imkonsizdir.

Mazkur norma jamoatchilik nazoratini kengaytirish orqali aholimiz va kelajak avlod uchun qulay va ekologik toza hududni saqlab qolish, aholining salomatligini ishonchli muhofaza etish, ularni yashashi va rivojlanishi uchun qulay atrof-muhitni ta'minlashning konstitutsiyaviy kafolatlarini kuchaytiradi.

- Davlat Orolbo'yi mintaqasining ekologik tizimini muhofaza qilish hamda tiklash, mintaqani ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan rivojlantirish yuzasidan choralar ko'radi (49-modda). Orolbo'yi mintaqasida yuzaga kelgan global ekologik muammo 50 mln. nafarga yaqin mintaq aholisining hayot tarziga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, O'zbekistonda Orol muammosi oqibatlarini bartaraf qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, **Orol dengizi tubining 2,5 mln. gektarida yangi "yashil makon" yaratilmoqda.** Shuningdek,



Orol va Orolbo'yidagi murakkab ekologik vaziyat, aholi genofondini muhofaza qilish, salomatligini yaxshilash hamda ushbu hududda barqaror rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamli loyihalar amalga oshirilmoqda.

Konstitutsiyada ushbu normaning belgilanishi mintaqa aholisi uchun munosib yashash sharoitlarini yaratilishini va turmush darajasini jiddiy tarzda yaxshilanishini ta'minlaydi, barcha kasb egalari, birinchi navbatda ijtimoiy soha vakillari uchun qo'shimcha imtiyozlar paketi qo'llaniladi hamda tadbirkorlik tuzilmalari va nodavlat notijorat tashkilotlarining atrof-muhitni himoya qilishga yo'naltirilgan turli loyihalarda faol qatnashish imkoniyati paydo bo'ladi. Mazkur norma aholimiz va kelajak avlod uchun qulay va ekologik toza hududni saqlab qolish, Orolbo'yi mintaqasida yashovchi aholining ijtimoiy-iqtisodiy qo'llab-quvvatlash, ishsizlikni kamaytirish, aholi yashashi va rivojlanishi uchun qulay atrof-muhitni ta'minlashning konstitutsiyaviy kafolatlarini yaratadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak Ekologik muammolar yil sayin ortib borishi, ularni oldini olishimiz xamda muammolarni keltirib chiqaradigan jarayonlarni o'z vaqtida bartaraf etishimiz va birdamligimizni saqlab qolishimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori 2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori <https://lex.uz/doss/-4539502>
2. <https://www.uznature.uz/yz/activity/biodiversity?numer=444>
3. <https://lex.uz/doss/20596>
4. <https://lex.uz/doss/6201421>
5. <https://lex.uz/uz/doss/6385716>
6. [https://www.norma.uz/qonunchilikda yangi/yashil makon umummilliy loyihasi tatbiq yetiladi](https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/yashil_makon_umummilliy_loyihasi_tatbiq_yetiladi)